

ÚS BANK

Hoe Friesland zijn bank verloor

Ús bank

Hoe Friesland zijn bank verloor

Jan Smit

NOORDBOEK

Inhoud

7	Proloog
9	HOOFDSTUK I De Zuivelbank (1913-1962)
37	HOOFDSTUK 2 Op eigen benen (1962-1991)
64	HOOFDSTUK 3 De luiken open (1991-2000)
89	HOOFDSTUK 4 De jaren van overvloed (2000-2005)
121	HOOFDSTUK 5 Donkere wolken (2005-april 2010)
152	HOOFDSTUK 6 Klem (april 2010-augustus 2011)
179	HOOFDSTUK 7 Het eindspel (augustus 2011-2 april 2012)
206	Epiloog
<hr/>	
216	Verantwoording en dankwoord
219	Literatuurlijst
220	Personenregister
223	Fotoverantwoording

Proloog

Maandagochtend 2 april 2012 07.00 uur, Westeinde, Leeuwarden.

Geertje de Jong (36), bankier bij de Friesland Bank, ligt in haar bed nog wat te dommelen. Ze heeft de wekker op half acht gezet. Dan gaat de telefoon. Ze schrikt wakker. Wie belt er nu maandagochtend om 07.00 uur?!

‘Met Geertje.’

Haar baas aan de lijn. ‘Sorry dat ik je al zo vroeg bel, maar ik wil je vragen om vanmorgen uiterlijk half negen op het werk te zijn. Dat geldt niet alleen voor jou, maar voor alle medewerkers. Er is belangrijk nieuws. Meer kan ik er niet over zeggen; voor mij is het ook een raadsel.’

De Jong, blonde krullen, lang, doorgaans goedgehumeurd, maar geen ochtendmens, is klaarwakker. Ze zal er zijn, verzekert ze, zich intussen afvragend ‘wat er nu weer aan de hand kan zijn.’

Een paar weken geleden hadden zij en alle andere bankiers van de afdeling particulieren op het hoofdkantoor te horen gekregen dat ze boventallig zouden worden verklaard. Gingen ze dat nu weer terugdraaien? Dat zou natuurlijk niet gek zijn. Al achttien jaar werkt ze bij de bank. Ze heeft het erg naar haar zin. Ze kent er de weg en kan het goed vinden met haar collega’s, ze vormen een hecht team. Die band reikt verder dan de werkvloer. Iedere vrijdagmiddag gaan ze samen naar Café de Rus, een gezellige bruine kroeg op loopafstand van de bank.

Vol vragen stapt ze rond kwart over acht op de fiets richting Beursplein, waar de bank, vooral bekend vanwege de markante glazen koepel, is gevestigd. Bij de fietsenkelder is het druk. En er staan bewakers. Ze mag met niemand praten, wordt haar op het hart gedrukt. Zeker niet met de pers, die er inmiddels ook lucht van heeft gekregen en bij de hoofdingang staat.

Boven, op Plaza Frisiana, het grote plein onder de koepel, hebben zich inmiddels zo’n driehonderd collega’s verzameld. Alle ogen zijn gericht op het podium tegenover de hoofdingang. Daar staan twee rijzige heren in pak. De voorste, met een geelwitte stropdas, herkent ze; dat is Kees Beuving, de bestuursvoorzitter van de bank. Maar wie is die andere man, met die bril, die donkere das en die golvende Kennedy-coupe?

Beuving neemt als eerste het woord. Slechts flarden van zijn verhaal – ‘goede partner’, ‘ijsvloer’ – kan ze verstaan. Dan valt het kwartje: de bank gaat samen, met de Rabobank – die andere man is vast de baas van deze bank.

De Jong kan haar oren niet geloven. Wat betekent dit voor de bank en voor haar en haar collega's? En: hoe *kan* het dat de voormalige coöperatieve bank die door zoveel Friezen op handen wordt gedragen, ineens wordt opgeslokt door de Rabobank, nota bene de aartsrivaal?!

I

De Zuivelbank

(1913-1962)

*‘Is eene kassiersinstelling vanwege den Bond
voor fabrieken gewenscht?’*

‘Ze presenteren zich als ‘wij’, maar ze doen als ‘ik.’

Grote organisaties als Rabobank en FrieslandCampina, die anno 2022 nog pronken met hun coöperatieve veren: Klaas Jan van Weperen heeft er geen goed woord voor over. Fel: ‘Ze maken misbruik van het coöperatieve gedachtegoed!’

Van Weperen (69) – zwart T-shirt, stoppelbaardje, korte, rossige coupe – weet waarover hij het heeft. In Weper, een buurtschap even ten noorden van het Friese Oosterwolde, runt hij samen met zijn zoon Jan Klaas (45) een veebedrijf. Niet zomaar een: liefst 567 melkkoeien en 290 stuks jongvee telt de maatschap.

Tot voor vijf jaar waren ze lid van FrieslandCampina. Maar bij deze zuivelreus voelden ze zich steeds minder thuis. Zij stonden daarin niet alleen. Klaas Jan, op een mooie zonnige dag aan de keukentafel bij hem thuis: ‘Met 25 andere veehouders hebben we toen de koppen bij elkaar gestoken. We zijn met het bestuur in gesprek gegaan. We hebben gezegd dat we meer invloed wilden, erkenning. Het leverde weinig op. Vervolgens hebben drie jonge boeren uit de groep, onder wie mijn zoon, hun visie op papier gezet en naar het bestuur en de directie gestuurd. Daar hebben we geen reactie op ontvangen.’

Voor de Van Weperens was dat *de* druppel. Met een groot deel van de andere ontevreden veehouders zegden ze hun lidmaatschap op en verhuisden naar

A-ware, de zuivelproducent die in 2010 is ontstaan uit een fusie van twee familiebedrijven.

Daar voelen vader en zoon zich wel thuis. ‘Je wordt erbij betrokken. Laatst hadden we bijvoorbeeld weer een bijeenkomst met tweehonderd andere boeren. Met Jan Anker, de baas van het bedrijf. Die kun je rechtstreeks je vragen stellen.’

Pijn deed het wel, die verhuizing, beaamt Van Weperen: ‘We zaten altijd bij de Zuid-Oost-Hoek (de plaatselijke zuivelcoöperatie, die later is opgegaan in FrieslandCampina, red). De Zuid-Oost-Hoek was onze trots. Dat was een echte coöperatie, één grote familie. Er werd gestemd, je telde mee. Maar daar is niets meer van over.’

De erosie van het coöperatieve gedachtegoed raakt Klaas Jan en zijn zoon. Dat is niet zo verwonderlijk. Het coöperatievirus zit de familie in de genen. Jan Klaas senior, de inmiddels 92-jarige vader van Klaas Jan, die naast het bedrijf woont en nog regelmatig meehelpt, was voorzitter van de Zuid-Oost-Hoek.

Sander Alberts van Weperen en Jan Frankes van Weperen, twee oud-oudooms van Jan Klaas senior, behoren tot de oprichters van de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Oosterwolde en Omstreken, de rechtsvoorganger van de Zuid-Oost-Hoek en een van de eerste coöperatieve zuivelfabrieken in Friesland.

Met 22 van de 29 leden van het eerste uur en in aanwezigheid van een notaris lanceren Sander Alberts en Jan Frankes op donderdag 17 april 1890 ‘s voormiddags 11 uur in het logement De Gouden Klok te Oosterwolde de Coöperatieve Vereeniging genaamd Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Oosterwolde en Omstreken’. Ze doen dit in nauw overleg met Tjisse Kuperus, een jonge boerenzoon uit Reduzum, een dorp vlak onder Leeuwarden.

Kuperus, een van de latere oprichters en tevens de eerste directeur van de Coöperatieve Zuivelbank, de rechtsvoorganger van de Friesland Bank, is in de ban van de coöperatieve beweging. Kuperus’ vader is een bekend veefokker en exporteert fokvee. Maar die kant wil Tjisse niet op. Via zijn *heit* belandt hij in 1887 als volontair (stagiair) in het eveneens vlak onder Leeuwarden gelegen Wergea (Warga), bij de eerste coöperatieve zuivelfabriek in Friesland die een jaar daarvoor is opgericht. Een jaar later gaat hij aan de slag bij het particuliere fabriekje van landheer jhr. mr. Cornelis van Eysinga in Boornzwaag, even ten oosten van Langweer. Een bedrijf met coöperatieve trekjes. De jonkheer be-

moeit zich niet met de onderneming. Een van de zes pachters die hun melk afleveren bij de stoomfabriek treedt op als beheerder. Van Eysinga ontvangt wekelijks een bescheiden rente als vergoeding voor zijn investering. Kuperus verzorgt de administratie en de boekhouding.

Dat doet hij niet lang. Lodewijk Guillaume Verwer, een andere grootgrondbezitter, vraagt of hij directeur wil worden van zijn Zorgvliedsche Natuurbo-terfabriek in Oosterwolde. Een uitdaging die de ambitieuze, dan pas 22-jarige Kuperus met beide handen aangrijpt.

Verwer, advocaat, industrieel, ontginner en parochiestichter, is een onder-nemend en vermogend man. Net als zijn jongere broer Julius voltooide hij met succes een studie rechten. Samen begonnen ze in Leeuwarden een advocaten-kantoor en huwden twee gefortuneerde Leidse zussen. In 1879 kochten ze het landgoed Groot- en Klein Wateren in het gehucht Zorgvlied aan de Fries-Drent-se grens in Diever.

Wanneer in Friesland de eerste zuivelfabrieken verrijzen, ruikt Lodewijk Guillaume zijn kans. Hij stuurt in 1886 een van zijn medewerkers naar Dene-marken. De Denen lopen in Europa voorop met de fabrieksmatige verwerking van melk. De medewerker keert enthousiast terug. De hoogste tijd om in het nabijgelegen Ooststellingwerf de geesten rijp te maken voor deze machinale zuivelproductie, besluit Verwer.

Deze in het zuidoosten van Friesland gelegen streek is de ideale plek voor zuivelfabrieken, meent de grootgrondbezitter. De Stellingwerven zijn een van de armste en minst ontwikkelde gebieden van Friesland. Met veel keuterboer-tjes op arme zandgronden die jaarlijks pacht moeten betalen aan een landheer. Zij zullen vast genegen zijn hun melk aan hem te leveren wanneer ze daar een goede prijs voor krijgen, veronderstelt Verwer.

In Oosterwolde en het meer naar het westen gelegen Elsloo en Steggerda belegt hij informatiebijeenkomsten. Op zijn witte schimmel rijdt de bebaarde landheer erheen. Hij komt bedrogen uit. De opkomst is matig, de boeren die wel zijn gekomen zijn huiverig. Ze zijn bang dat ze zich, door in zee te gaan met de ondernemer, aan hem uitleveren.

Van de bijeenkomst in Steggerda is een verslag bewaard gebleven. Dat spreekt boekdelen: 'Op een vraag van mr. Verwer of hij als klant op hen kon rekenen wanneer de fabriek er stond, zweeg ieder der aanwezigen'. Maar de za-kenman zet door: 'Bij zijn vertrek waren zijn laatste woorden: de fabriek komt er toch en ik ben ervan overtuigd dat ik jullie allemaal als klant krijg'.

Onder de naam Zorgvliedsche Natuurboterfabriek opent Verwer in 1886 in Elsloo zijn eerste fabriek. Oosterwolde en Steggerda volgen een jaar later. In Oosterwolde gaan vijf boeren overstag. Door boeren en boerinnen rondleidingen te geven weet Tjisse Kuperus, de kersverse directeur van de fabrieken, dit aantal snel uit te breiden.

Maar al na goed een jaar klinkt er gemopper. De boeren zijn ontevreden over de melkprijs. Er blijft te veel aan de strijkstok hangen, vinden zij. De fabriek betaalt de boeren op basis van de hoeveelheid boter die de door hen geleverde melk oplevert. Voor honderd pond boter ontvangen zij ongeveer 32 gulden (2022: 435 euro). Bij verkoop krijgt Verwer zo'n 40 gulden. Oftewel: de landheer en industrieel verdient 8 gulden per honderd pond boter. Dat is de veehouders te gortig. Twaalf van hen slaan de handen ineen. Zij richten zelf een zuivelcoöperatie op en vragen Kuperus als directeur.

Tjisse Kuperus als volontair bij de particuliere stoomzuivelfabriek van landheer jhr. mr. Cornelis van Eysinga in Boornzwaag.

Verwer ziet het van een afstand allemaal hoofdschuddend aan. Hij heeft weinig vertrouwen in dit avontuur en kiest eieren voor zijn geld. Voor 17.729 gulden (241.392 euro), ook dan al een stevig bedrag, verkoopt hij de fabriek in Oosterwolde aan de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Oosterwolde en Omstreken. Kuperus krijgt de leiding over deze coöperatie, die inmiddels 99 leden telt.

De coöperatieve zuivelfabriek in Oosterwolde is een van de eerste in Friesland, maar niet de allereerste. In Wergea, waar Tjisse Kuperus, de latere directeur en medeoprichter van de Coöperatieve Zuivelbank, voor het eerst kennismakt met de coöperatieve beweging, zijn zes vooruitstrevende veehouders de boeren uit Oosterwolde in 1886 nog een stap voor.

Deze mannen zijn stuk voor stuk landbouwers die in dit net onder Leeuwarden gelegen dorp al jaren fungeren als gangmakers. Als er een nieuwe methode van bemesting in zwang raakt – koemest vermengd met terp-aarde – passen zij deze onmiddellijk toe. Blijkt het voeren met lijnkoeken en lijnkoekenmeel goed voor de melkproductie, dan nemen zij stante pede de proef op de som. Doen de eerste maaimachines en hooischudders hun intrede, dan gaan zij er in Wergea direct mee aan de slag.

Diezelfde zes veehouders besluiten in 1883 hun melk te leveren aan een nieuwe particuliere zuivelfabriek in De Schans, bij Leeuwarden. Maar, net als hun collega's in Oosterwolde, komen zij daar snel van terug. Er ontstaat een conflict over de geleverde hoeveelheden melk. De boeren krijgen melkbussen ter beschikking met een inhoud van ongeveer 40 liter. In de bussen past met gemak 42 liter. Dus vullen de boeren de bussen tot aan de rand. Ze krijgen echter maar voor 40 liter betaald. Wanneer zij daarover klagen, krijgen ze nul op het rekest. Uit de bussen sijpelt nu eenmaal veel melk tijdens de rit van Wergea naar De Schans, reageert de directeur van de fabriek.

Uit onvrede over deze 'minachting' ontstaat aan de koffie bij een van de boeren thuis het plan om zelf een coöperatie op te richten. Een initiatief dat veel geestdrift opwekt. Enthousiast besluiten de boeren, na eerst hun vrouwen naar huis te hebben gebracht, de besprekingen voort te zetten in de gelagkamer van de plaatselijke herberg. Ze trommelen de kastelein er speciaal voor uit zijn bed.

Vrijmoedige, extraverte ondernemende geesten zijn het, deze veehouders. Hendrik Hannes, die, klein van postuur, breedgebouwd en gezet, wel iets wegheeft van Napoleon, voorop. Wanneer tijdens een vergadering van de Grote Wargaster Meerpolder, het plaatselijke waterschap, het onderhoud van dijk- en